

DESTAN

Toplumu derinden etkileyen tarihi ve sosyal olayları anlatan uzun manzum hikâye.

Âşık edebiyatı ve mûsikisinde bir nazım şeklinin de adı olan destan kelimesinin aslı Farsça *dâstândır*. Batı dillerinde bunun karşılığı olarak, Grekçe'de şairlerin saz eşliğinde söyledikleri şiirlere verilen *epos* adından türetilen *épopée* (*epopoeia*) kullanılır. Destan "hikâye, masal, sergüzeşt, manzum hikâye (kıssa), vak'a, tarih, roman ve hayvan masalı (fabl)" gibi anlamlara da gelmektedir.

İnsanları yakından ilgilendiren hemen her olay destan konusu olabilir. Daha çok yaratılış, toplum vicdanında iz bırakan savaşlar, bir şahıs veya bir milletin kahramanlıkları ve tabii âfetler, hikâye dışından katılan öğüt, kıssa, masal ve epik karakterli biyografik bilgilerle zenginleştirilerek genellikle anlatıma dayalı manzumeler şeklinde destana dönüştürülür. Türk edebiyatında destan kelimesini XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başından itibaren Rıza Nur, M. Fuad Köprülü ve Zeki Velidi Togan Türkoloji alanındaki çalışmalarında *légende* (efsane) veya *épopée* karşılığında kullanmaya başladılar. Böylece destan kavramı yeni bir mahiyet kazanarak Türkler'in müslüman olmadan önceki tarih, dil ve edebiyatının incelenmesinde bir çıkış noktası oldu. Schiefner, Radloff ve Potanin gibi bilginlerin araştırmaları Türkler'in ilk destan dönemlerini aydınlattı. Ziya Gökalp'in *Türk Tôresi* (İstanbul 1339) ve *Türk Medeniyeti Tarihi* (İstanbul 1341) adlı eserlerinde *menkıbe* ve *üstûre* kelimelerini kullanmasına rağmen destan *épopée* karşılığı olarak yaygınlık kazandı; Fuad Köprülü ise "millî destan" sözünü tercih etti.

Edebiyat nazariyecileri ve araştırmacılarına göre destanda bulunması zorunlu başlıca unsurlar tek, toplu, kahramanca ve gerçeğe benzemekle birlikte hârikalarla dolu bir olay ile toplumun ilgisini çeken bir şahıstır. Ayrıca ikinci derecedeki şahısların da belirgin olması, mutlaka metnin şiirsel bir anlatım karakteri taşıması ve esas konunun anlatıldığı bölümlerin yanında çeşitli epizotlarla bir bitiş kısmı ihtiva etmesi gerekmektedir. Bunlardan başka dil, muhayyile ve nazım güçlü, hayaller canlı,

duygular yüksek olmalı, bir bütünlük içinde ve samimi bir şekilde döneminin sosyal ruhunu aksettirmelidir. Destanlar yapılarına göre tabii ve sunî olmak üzere başlıca iki grupta incelenmektedir. Ayrıca halk hâfızasında canlı tutulan olayların bir şair tarafından derlenerek nazma çekilmesi sonucu ortaya çıkmış, konularını belirli bir milletin hayatından alan destanlar vardır ki bunlara da muhtevaları bakımından millî destan denilmektedir.

İnsanoğlu ilk çağlardaki birçok tabii ve toplumsal olayın gerçek sebeplerini, kaynaklarını ve etkilerini tam anlamıyla bilemediği için belli bir inanca yönelmiş ve bunun sonucunda *mitos* (*mythos*) adı verilen ilk efsaneleri meydana getirmiştir. İlk mitoslara sürekli biçimde eklenen yeni olay ve kahramanlar zamanla belirli motif ve kişilere dönüştürülmüş, ayrıca ilâhî vasıflarla donatılmıştır. Destan kahramanlarının bazı özellikleriyle ilâhî bir güce sahip oldukları kabul edilir; buna rağmen hareketleri, duyguları, düşünceleriyle insan hüviyetinde kalmaları ve insan kaderini yaşamaları destana beşerî bir öz kazandırmış, bu da onun her dönemde önemini koruyarak ilgiyle karşılanmasını ve uzun bir süreçte tamamlanmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda destanların genellikle üç dönemde oluştuğu görülmektedir. 1. Doğuş. Milletin ortak şuurunda ve hayal gücünde iz bırakan birtakım tarihî ve sosyal olaylar meydana gelir, bunlarda rol alan

bazı kahramanlar yüceltilerek ön plana çıkarılır. 2. Yayılış. Olay ve kahramanlarına yenileri eklenerek destan bölgeden bölgeye ve kuşaktan kuşağa geçer. 3. Yazıya geçiriliş. Bu dönemde sözlü geleneği bilen güçlü bir şair ortaya çıkar ve destanı bir şiirler bütünü halinde nazma çeker. Eski Yunan'da Homeros'un *İliada* ve *Odyseia* destanları bu süreçten kalan en eski örneklerdir. Bazan da halkın muhayyile ve hâfızasındaki dağınık destan malzemesi ilmî usullerle toplanır; Finliler'in *Kalevala'sı* Elias Lönnrot tarafından bu şekilde ortaya çıkarılmıştır. Ancak dünya edebiyatındaki destanların büyük bir çoğunluğunun şairi, nazma çekeniyse veya düzenleyicisi belli değildir.

Destanlar toplum vicdanının sesi olduklarından millî şuuru güçlendiren ve millî dayanışmayı sağlayan önemli eserlerdir. Ortak şuurla teşekkül eden ülkü ve gelenek gibi toplumu canlı tutan unsurlar, destanlarda bir hayat görüşü ve felsefesi olarak soylu ya da yönetici sınıftan gelen destan kahramanının şahsında dile getirilir. Bu yönüyle destanlar milletlerin soy özellikleri, sosyal yapıları, ülküleri, millî değerleri, gelenek ve görenekleri üzerinde yapılacak araştırmalarda ilk temel kaynağı teşkil ederler.

Türk Edebiyatında Destan. Türk milletinin bir bütün olarak zamanımıza ulaşmış büyük destanları yoktur; ancak yabancı kaynaklarda yer alan bazı destan par-

Eyüp Sultanlı Mustafa Şükrü'nün "Alman Tahtelbahirlerinin Faaliyetleri Destanı" (Abdullah Uçman koleksiyonu)

çaları bulunmaktadır. M. Fuad Köprülü, şimdiye kadar yapılan etnografya ve tarih incelemeleri sonucu Sibirya'dan Akdeniz kıyılarına kadar yayılan ve çok uzun bir tarih içinde çeşitli destan devirleri geçiren Türkler'in de bir millî destanı olduğu kanaatindedir (*Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 42). Türk destanlarına ait çeşitli parçalar Çin, Fars, Moğol ve Arap kaynaklarında bulunmaktadır. Özellikle Firdavsi'nin *Şehnâme*'si, Reşidüddin'in *Câmi'u't-tevârih*'i ve Melik Atâ Cüveynî'nin *Târih-i Cihângüşâ*'sı, Mes'ûdî'nin *Mürûc'ü'z-zeheb*'i Türk destanlarına ait en eski kayıtları taşıyan eserlerdir. Bunların dışında Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânü lugâti't-Türk*, Yazıcıoğlu Ali'nin *Selçuknâme*, Ebûlğazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türk* ve *Şecere-i Terâkime* adlı Türkçe eserleri de diğer önemli kaynaklardır.

İşledikleri konulara göre Türk kültür ve edebiyatındaki destanları şu başlıklar altında ele almak mümkündür:

Millî Destanlar. Türk milletin tarih öncesi denilebilecek çok eski çağlarda yaşadığı din, fazilet ve kahramanlık olayları etrafında teşekkül eden destanlardır. Genellikle bu tür destanlarda halk muhayyilesi kahramanlık, sadakat, merhamet, aşk, hainlik gibi beşerî hasletlerin her birini destandaki bir kişiye temsil ettirir. Bir gün büyük bir şair çıkarak halkın meydana getirdiği bütün efsaneleri toplayıp birleştirir ve kendi üslubu ile edebî bir form içinde millî destanı oluşturur. Kırgızlar'ın nazma çekeni bilinmeyen Manas destanı bu türdendir.

Dinî Destanlar. Türk kültür ve edebiyatında daha ziyade Türkler'in müslüman olmasından sonra ortaya çıkan destanlardır. İslâmiyet'in kabulünü takip eden yıllarda eski Türk destanlarında yüceltilen alp tipinin yerini gazi tipi alır ve özellikle Anadolu'da doğan yeni destanlarda bu tipin önemli bir yer tuttuğu görülür. Dârülcihad denilen sınır boylarında yaşayan sınır muhafızları bu dönemde müslüman Türkler'in âdeta prototipleridir. "İ'lâ-yi kelimetullah" ideali için cihad eden bu kahramanların asırlarca süren mücadeleleri sonucu onların şahsında ve çevresinde yeni yeni destanlar teşekkül etmiştir. Bunların en tanınmışları Battal Gazi, Satuk Buğra Han ve Dânişmend Gazi destanlarıdır.

Kahramanlık Destanları. Türkler'in İslâmiyet'i kabulünden önce ve sonra örnekleri bulunan bu türdeki destanlar halka

sahip çıkan, onlara liderlik eden, haklarını koruyan, gerektiğinde tek başına mücadele veren kahramanlar etrafında oluşur. Destanlarda yer alan kahramanları halk muhayyilesi zamanla idealleştirir. Aynı zamanda milleti temsil eden bu kahramanların yanı sıra çeşitli özellikleriyle destanlarda yer alan diğer kişiler de şöhrat kazanırlar. İslâmiyet'ten önce Alp Er Tonga destanı ve Oğuz Kağan destanı, İslâmiyet'ten sonraki dönemde ise Köroğlu destanı bu türdendir.

Halk Destanları. Bir toplumu derinden etkileyen çeşitli olaylarla hayat sahnelerini, halkın duygu ve düşünceleri çerçevesinde ve halk diliyle anlatan manzumelerdir. Genellikle bir ezgi eşliğinde söylenen bu destanlar konuları yönünden şu gruplarda toplanabilir: Savaş destanları; deprem, yangın, salgın hastalık gibi olaylarla ilgili âfet destanları; eşkıyaların ve ünlü kişilerin hayat maceralarını anlatan destanlar; mizahî destanlar; toplumsal taşlama ya da yergi mahiyetindeki destanlar; öğüt (atasözü) destanları; hayvan destanları; yaş (ömür) destanları (geniş bilgi için bk. Dilçin, s. 315-333). Bu genel konular dışında özel ve şahsî durumlarla ilgili olayları anlatan destanlar da vardır.

Bugüne ulaşan destan parçaları ve destanî eserler, Türkler'in Müslümanlığı kabul etmeden önce zengin bir destan edebiyatına sahip olduklarını göstermektedir. Türk destanları coğrafi, tarihî ve kavmî dairelere göre gruplandırıldığı gibi İslâmiyet'ten önceki ve sonraki destanlar şeklinde de gruplandırılmaktadır.

A) İslâmiyet'ten Önceki Türk Destanları
Yaratılış Destanı. Radloff tarafından Altay Türkleri arasından derlenen bu destan, dünyanın yaratılışı hakkında Türkler'in inanışını ortaya koymaktadır.

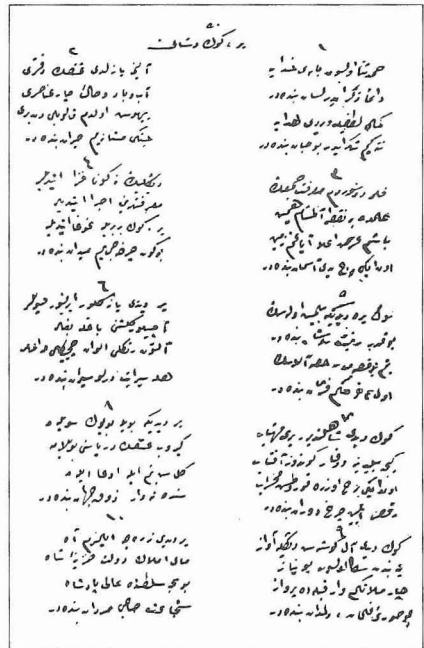
Alp Er Tonga Destanı. *Şehnâme*'de Efrâsiyâb adıyla geçen Alp Er Tonga, Orta Tien Şan'da kurulan ve milattan önce IV. yüzyıla kadar devam eden Saka Devleti'nin hükümdarıdır. *Dîvânü lugâti't-Türk*'te bu destandan bazı parçalar, *Şehnâme* ile *Kutadgu Bilig*'de de hakkında verilmiş bazı bilgiler bulunmaktadır.

Şu-Saka Destanı. İlim adamları arasında, *Dîvânü lugâti't-Türk*'te Türkmen ve Kalaç kelimelerinin açıklanması münasebetiyle anlatılan menkıbenin bir destan parçası olduğu görüşü yaygındır. Bu kısımda Büyük İskender'in veya daha

önce yaşamış bir Aryânî kralının doğu seferiyle bu sefer sırasında Saka Türkleri'nin ve Hükümdar Şu'nun yaptıklarından bahsedilmektedir.

Oğuz Kağan Destanı. Gerek Oğuz Kağan'ın şahsiyeti gerekse bu destan hakkında değişik görüş ve yorumlar bulunmaktadır. Bahaeddin Ögel destanın aslını teşkil eden efsanenin, Oğuz Kağan olduğu sanılan Hun Hükümdarı Mete'den önce Orta Asya'da yaşadığını belirtirken (*Türk Mitolojisi Kaynakları*, s. 11) M. Fuad Köprülü destanın Alp Er Tonga'nınkinden sonra en eski Türk destanı olduğu görüşündedir (*Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 48). Bugün bilinen destan, aslında Oğuznâme de denilen çok geniş bir destanın veya destan dairesinin parçalarıdır. Bu dairenin önemli bir bölümü de *Dede Korkut Kitabı*'nı oluşturmaktadır. Dede Korkut hikâyelerinin XIII. yüzyıl-da veya XIV. yüzyılın ilk yıllarında "Oğuznâme" adıyla bir kitap halinde var olduğu, İran ve Anadolu Türkleri arasında okunup dinlendiği kabul edilmektedir. Dede Korkut hikâyeleriyle ilgili bir başka görüş de bu yüzyıllarda yaşayan Oğuz menkıbe, masal ve destan motifleriyle eski halk destanlarının toplanıp o dönemin an'anesine göre mensur olarak yazıldığı şeklindedir. Nesir özellikleri bakı-

Şevkî adlı bir şairin "Yer, Gök Destanı"ndan on kıta (Abdullah Uçman koleksiyonu)

mindan destanı karakterde olan *Dede Korkut Kitabı*, tekniği ve şekli itibariyle bir mensur hikâyeler külliyaıdır.

Kurttan Türeyiş Destanı. Çin kaynaklarında bu konuda üç ayrı efsane vardır. Bunların ikisinde, düşmanlarına mağlûp olan Göktürkler'den eli ve ayağı kesilmiş bir çocuğa bir kurdun bakması ve onunla evlenerek yüz veya on erkek çocuk doğurması; diğerinde ise Hunlar'ın kuzey bölgelerinde yaşayan on sekiz kardeşin en büyüğünün kurttan doğması, bu kardeşlerin ve bunlara bağlı halkın düşmanlar tarafından öldürülmesiyle geriye yalnız kurttan doğan büyük kardeşin kalması anlatılmaktadır.

Ergenekon Destanı. Bu destanın kaynağı Reşîdüddin'in *Câmi'ü't-tevârîh*'i'dir. Ebûlğazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türk*'ünde de kayıtlı olan bu destana göre Göktürkler düşmanlarla savaşır ve sonunda yenilirler. Düşman büyükleri kılıçtan geçirir, küçükleri alıp götürür. İl Han'ın oğlu Kıyan ile yeğeni Negüz, hanımları ile birlikte geride kalan deve, at, öküz, koyun ve diğer malları alarak sarp ve etrafı kayalarla çevrili bir yere sığınır, burada yıllarca yaşar ve çoğalırlar. Ergenekon adını verdikleri bu yere sığmaz olunca kayaların arasında bulunan bir demir damarını eritip açılan yoldan dışarı çıkar ve böylece yeni yurtlar edinecek hakanları Börte Çene'nin hâkimiyetinde varlıklarını sürdürürler. Ergenekon, Türkler'in demircilik an'anesini gösteren önemli bir destandır.

Türeyiş ve Göç Destanı. Çin ve İran kaynaklarında yer alan bazı parçalar Uygurlar'ın bir türeyiş destanının bulunduğu göstermektedir. Buna göre Karakorum çaylarından sayılan Toğla ve Selenge ırmaklarının arasında iki ağaç vardır. Bu iki ağacın arasına bir gün gökten bir ışık iner. Uygurlar oraya yaklaştıkları sırada çok tatlı bir müzik sesi duymaya başlarlar. Her gece ışık inmeye devam eder. Uygurlar bir gün ayrı ayrı kurulmuş beş çadır ve her çadırdaki bir çocuk görürler. Çocukları alır, büyütür ve onlara büyük saygı gösterirler. Bu çocuklardan Böğü Tegin'i hanlık tahtına oturturlar. Böğü Han'ın soyundan gelenlerden Yü-lun Tigin, Çinliler'le aralarındaki savaşa son vermek için Çin prenseslerinden biriyle evlenir. Çinliler buna karşılık Karakorum'un kudret ve zenginliğinin kaynağı olarak gördükleri Kutluğdağ'ı Tigin'den isterler ve dağ kendilerine verilince de onu parçalayıp gö-

türürler. Bir süre sonra memleketin başına türlü felâketler gelir ve kağanlar arka arkaya ölür. Bunun üzerine canlı cansız her şey "göç, göç, göç" demeye başlar ve sonunda Uygurlar Turfan'a göç etmek zorunda kalırlar. Ayrıca Uygurlar'ın kurttan türeyişlerini ve Mani dinini kabul edişlerini anlatan başka destan parçaları da vardır.

Manas Destanı. Kırgızlar'a ait olan bu destanın devri hakkında araştırmacılar farklı görüşlere sahiptir. M. Fuad Köprülü, Kâşgarlı Mahmud zamanında henüz teşekkül etmediği, daha sonra Cengiz devrinden önce oluştuğu kanaatinde (Türk Edebiyatı Tarihi, s. 158-159). Bazı araştırmacılar ise daha eski bir dönemde, IX. yüzyılda Kırgızlar'ın Yenisey ve Minusın bölgelerinde yaşadıkları yıllarda Uygurlar ve Çinliler'le yaptıkları savaşlar sırasında oluşmaya başladığını, XVI ve XVII. yüzyıllarda Kırgızlar'la Kalmuklar (Budist Batı Moğolları) veya müslüman Orta Asya kavimleriyle Kalmuk ve Çinliler arasında cereyan eden kanlı savaşlar sırasında da bünyesine yeni unsurlar alarak zenginleştiğini, böylece yeniden teşekkül etmiş olduğunu ileri sürmektedirler. Daha sonra, özellikle XIX. yüzyılda İslâmî unsurlarla beslenen destan, müslüman alplerle kâfir Kalmuklar arasındaki mücadelelerin ve iç çatışmaların yer aldığı yeni bir çatı kazanmıştır. Manas destanı, en eski Türk destan ve mitolojisinden derin izler taşımakla beraber müstakil bir yapıya sahiptir ve tamamı manzum olan uzun metinde (500.000 mısradan fazla) Kırgızlar'ın iç ve dış düşmanlar, Kalmuklar, Çinliler, yer yer de Uygurlar ve diğer Orta Asya Türk kabileleriyle yaptıkları hürriyet mücadelesini derin bir vatan ve millet sevgisi içinde dile getirir; ayrıca Kırgızlar'ın etnografyası, âdet ve inançları hakkında da bilgiler verir. Destanda bütün Türk boyları için büyük değer taşıyan dil, edebiyat ve tarih malzemeleri de önemli bir yer tutmaktadır.

Cengiznâme. Orta Asya Türkleri arasında çok yaygın olan Cengiznâme veya Dâsitân-ı Nesl-i Cengiz Han, Cengiz Han ile atalarının efsanevi hayatlarını hikâye eder. İslâm ve Moğol kaynaklarında bulunmayıp yalnız çok eski Çin yıllıklarında görülen bazı destan motiflerinin yer aldığı Cengiznâme'ye göre Cengiz'in atalarından biri olan Doyunbayan, annesi Ulamelik Körklü'nün güneş ışığından hamile kalması sonucu doğmuştur. Diğer

bir motif de Cengiz'in annesi Alangua'nın, kocası öldükten sonra ışık olup yanına giren bir bozkurttan hamile kalması ve bunun sonucunda Cengiz'in doğması şeklindedir. Cengiznâme'nin elde mevcut en eski yazması XVI. yüzyıla aittir ve 1819'da Kazan Üniversitesi Doğu Bilimleri Fakültesi mensuplarından Halfin tarafından yayımlanmıştır. Orenburg Arkeoloji Kurumu tarafından Rusça'ya çevrilerek yayımlanan Kazakça bir yazmasından başka destanın XVIII. yüzyıldan kaldığı tahmin edilen bir nüshası da Paris Bibliothèque Nationale'de bulunmaktadır (Suppl. Turc., nr. 148).

B) İslâmî Dönem Türk Destanları. Satuk Buğra Han Destanı. İlk müslüman Türk devleti olan Karahanlılar'ın İslâmiyet'i kabul eden birinci hükümdarı Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın (ö. 344/955-56) kişiliğini, İslâm dinini kabulünü ve İslâmiyet'i yaymak için gösterdiği fedakârlıklarla kerâmetlerini anlatan menâkıbnâme özelliğinde bir destandır.

Battal Gazi Destanı. Battalnâme diye de anılan bu destan, tarihî bir şahsiyet olan Battal Gazi'nin (ö. 122/740 [?]) menkıbevi hayatını, Anadolu'ya yerleşen müslüman Türkler'in gözüyle aksettiren destanlaşmış bir halk hikâyesidir.

Dânişmendnâme. Dânişmend Gazi destanı olarak da anılır. Anadolu'da Dânişmendliler'in kurucusu Dânişmend Gazi'nin (ö. 477/1085 [?]) adı etrafında teşekkül etmiş ilk kahramanlık menkıbesidir. Kahramanları Türk menşeli olmayan Battalnâme ve Ebû Müslimnâme gibi iki büyük destanı hikâyeden sonra aynı daireye giren, fakat kahramanı Türk olan mensur bir eserdir.

Saltuknâme. Sarı Saltuk'un (XIII. yüzyıl) menâkıbını anlatan ve Dânişmendnâme gibi mensur olan eser, Cem Sultan'ın arzusu üzerine XV. yüzyıl sonunda Ebülhayr Rûmî tarafından kaleme alınmıştır. Türkler'in Rumeli'ye yerleşmelerini ve İslâmiyet'i yaymalarını anlatan Saltuknâme, yeni bir ülkenin yurt tutulması ve müslümanlaştırılması konusunda yazılan Battalnâme, Dânişmendnâme, Hamzanâme grubundan destanı bir halk hikâyesidir. Bu özelliğinden dolayı dil, tarih ve folklor malzemesi bakımından oldukça zengindir.

Koroğlu Destanı. İslâmî dönemde meydana gelmekle beraber dinî bir özellik taşımayan bu destan, bütün Türk boyları arasında yaygın olan zengin bir kül-

liyata sahiptir. Destan kahramanı Köroğlu ve destanın menşei hakkında çok çeşitli görüşler vardır. Faruk Sümer, arşiv vesikalarına dayanarak Köroğlu'nun XVI. yüzyılda Anadolu'da yaşadığını ortaya koymuştur (TDA, s. 9-46). Köroğlu destanının birçok kolu vardır; ayrıca Gürcü, Ermeni ve Tacikler arasında da Köroğlu'nun şiirleri Türkçe olarak söylenmektedir. Köroğlu bu destanda hem kahraman bir cengâver, hem de saz çalır şiir söyleyen bir âşiktir. Bu durum, birden fazla Köroğlu'nun aynı kişinin şahsında birleştirildiği ihtimalini düşündürmektedir. Ancak Köroğlu destanı kollarının hepsinde olaylar birbirine bağlanarak belirli bir şema içinde anlatılmakta ve destan daireleri devam etmektedir.

Önemini giderek kaybeden destan geleneği günümüz Türkiye'sinde kısmen yaşamakta, eski destanlar halk arasında zaman zaman söylendiği gibi az da olsa toplumu etkileyen bazı mutlu olaylar ve sel, deprem gibi felâketler halk şairlerince destan haline getirilerek basılmaktadır. Bunlar aynı zamanda destanı ezgiyle söyleyen kimseler tarafından özellikle halkın toplu bulunduğu yerlerde okunarak satılmaktadır. Ayrıca bazı tanınmış yazar ve şairler, daha çok önemli tarihî olayları yeniden nazma çekerek sunî destan tarzında eserler meydana getirmektedirler. Türk edebiyatında bu şekilde kaleme alınmış birçok destan vardır. Meselâ Rıza Nur, *Oğuz Kağan Destanı* öteki Türk destanlarından alınan parçalarla zenginleştirerek *Oughouz-nâme* adıyla neşretmiştir (Kahire 1928). Gerçek anlamda Ergenekon'dan çıkıştan Oğuz Kağan'ın ölümüne kadar destanı Türk tarihinin nazma çekilmesiyle oluşan bu eser 6100 mısradan fazladır. Halûk Nihat Pepeyi'nin *Çanakka-le* (Ankara 1938) ve *Millî Mücadele Destanı* (İstanbul 1940), Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın *Üç Şehitler Destanı* (İstanbul 1949) ve *İstiklâl Savaşı* (İstanbul 1951), Mehmed Çavuşoğlu'nun *Ulubatlı Hasan Destanı* (İstanbul 1959), Yahya Kemal Beyatlı'nın "Selimnâme" (*Eski Şiirin Rüzgârıyla* adlı eserin içinde, İstanbul 1962), M. Necati Sepetçioğlu'nun *Yaradılış ve Türeyiş* (Ankara 1965), N. Yıldırım Gençosmanoğlu'nun *Malazgirt Destanı* (İstanbul 1971), Basri Gocul'un üç kitaptan oluşan *Oğuzlama* (Bursa 1971) adlı eserleri Cumhuriyet'ten sonra kaleme alınmış sunî destanların en önemilileridir. Bilhassa Basri

Gocul, 10.274 mısradan oluşan *Oğuzlama* adlı eseriyle bu türün oldukça başarı bir örneğini ortaya koymuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Dîvânü Lugâtî't-Türk Tercümesi, I, 159, 160, 343, 466, 486; III, 413 vd.; *Burhân-ı Kâti Tercümesi* (İstanbul 1212), s. 273; Tahir-ül Mevlî, *Edebiyat Lûgatı*, İstanbul 1973, s. 34; G. Vapereau, *Dictionnaire Universel des Litterature*, Paris 1876, s. 716-718, 1463-1464; Ebû'l-Gâzi Bahadır Han, *Şecere-i Türk* (nşr. Rıza Nur), İstanbul 1925; Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, İstanbul 1339, s. 57 vd.; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1981), s. 42, 48, 158-159; a.mlf., "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *TTK Belleten*, VII/28 (1943), s. 425 vd.; Ali Canip [Yöntem], *Epope*, İstanbul 1927, s. 1-23; Ahmet Rasim, *Muharrir Bu Ya*, İstanbul 1928, s. 247-257, 277-282; Rıza Nur, *Oughouz-nâme*, Kahire 1928; Çankırılı Ahmet Tal'at, *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevî*, İstanbul 1928, s. 62 vd.; Pertev Naili [Boratav], *Köroğlu Destanı*, İstanbul 1931, tür.yer.; Hüseyin Namık Orkun, *Oğuzlara Dair*, Ankara 1935, s. 135; a.mlf., *Türk Efsaneleri*, İstanbul 1943, s. 74; W. Bang — G. R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul 1936; M. Fahrettin Kirzioğlu, *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul 1952; Erol Urfalı, *Türk Destanları Bibliyografyası* (mezuniyet tezi, 1967), İÜ Ed.Fak. Tarih Bölümü, Genel Kitaplık, nr. 905; Georges Dumézil, *Mythe et épopee*, Paris 1968-73, I-III; Hikmet Dizdaroğlu, *Halk Şiirinde Türkler*, İstanbul 1969, s. 91-101; Cahit Tanyol, *Kuruluş ve Fetih Destanı*, İstanbul 1969; M. Necati Sepetçioğlu, *Yaratılış ve Türeyiş*, İstanbul 1969; Banarlı, *RTET*, I, 1-39; Behçet Kemal Çağlar, *Malazgirt Zaferinden İstanbul'un Fethine*, İstanbul 1971; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar*, Ankara 1971, tür.yer.; Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, *Malazgirt Destanı*, İstanbul 1971; A. Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı, Resideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlil*, İstanbul 1972; Abdülkadir İnan, *Manas Destanı*, İstanbul 1972; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri - Bey Teşkilâtı - Destanları*, Ankara 1972, s. 373-422, 532; a.mlf., "Oğuzlara Ait Destanı Mahiyetde Eserler", *DTCF*, XVII/3-4 (1961), s. 359-456; a.mlf., "Köroğlu, Kızıroğlu Mustafa ve Demircioğlu ile İlgili Vesikalar", *TDA*, sy. 46 (1987), s. 9-46; Ali Öztürk, *Çağları İçinde Türk Destanları* (başki yeri yok), 1980, tür.yer.; a.mlf., *Türk Anonim Edebiyatı*, İstanbul 1985, s. 170 vd.; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 315-333; Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar - 3: Tip Tahlilleri*, İstanbul 1985, s. 204; Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara 1987, I, 69 vd.; II (1991), s. 199 vd.; Ahmet Şükrü Esen, *Anadolu Destanları* (haz. Pertev Naili Boratav), Ankara 1991; M. F. Grenard, "Satuk Bugra Han Menkıbesi ve Tarihi" (trc. Osman Turan), *Ülkü*, sy. 74, İstanbul 1939, s. 145-154; sy. 79 (1939), s. 47-52; sy. 80 (1939), s. 153-160; sy. 82 (1939), s. 343-350; sy. 83 (1940), s. 429-436; Faruk K. Timurtaş, "Türk Destanları", *TK*, sy. 33 (1965), s. 577-582; Şükrü Elçin, "Türk Dilinde 'Destân' Kelimesi ve Mefhumu", a.e., sy. 61 (1967), s. 158-167; Sadık Tural Kemaloğlu, "Millî Destanlarımız Üze-

rine", a.e., sy. 90 (1970), s. 388-399; Kemal Eraslan, "Manzum Oğuznâme", *TM*, XVIII (1976), s. 169-246; Kâzım Yetiş, "Başını Vermeyen Şehit Destanı", *KAM*, VII/4 (1978), s. 52-68; Yusuf Çotuksöken — M. Sabri Koz, "Destan", *TDEA*, II, 263-271; Yavuz Akpınar, "Manas Destanı", a.e., VI, 130-133; Ahmet Yaşar Ocak, "Battal Gazi", *DİA*, V, 204-205; a.mlf., "Dânişmendnâme", a.e., VIII, 478-480.

KÂZIM YETİŞ

Fars Edebiyatında Destan. Zengin bir destan edebiyatı ile İslâm dünyasına katılan İran, bu sayede sadece diğer müslüman milletlere kendi destanlarını benimsetmekle kalmamış, aynı zamanda tarih ve kültürünü de tanıtmaya imkânı bulmuştur. Nitekim Zaloğlu Rüstem gibi birçok destan kahramanı Araplar ve Türkler arasında da sevilmiş ve rağbet görmüştür. Özellikle Türkler arasında sadece bu destan kahramanları değil destanlaştırılmış İran şahları da adları Türk hükümdarları tarafından alınacak kadar benimsenmiştir (Keykâvus, Keyhusrev gibi). İran destanlarının Türk dünyasında bu kadar tutunmasında, bu iki milletin komşu oluşlarının ve pek çok yerde iç içe yaşamalarının da etkisi bulunmakta ve zaman zaman aralarında baş gösteren savaşların her iki yanda da yeni destanların doğmasına yol açtığı görülmektedir.

İran destanları, İran halkının Hintliler'le birlikte tek bir millet oluşturdukları dönemde (İndo-İranian) başlar ve Hintliler'den ayrılmalarından (m.ö. XV. yüzyıl) sonra da devam eder; dolayısıyla bu destanları ayırlmadan önce ve sonra meydana gelenler olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür. İranlılar'ın ve Hintliler'in tek millet oldukları dönemlerde dil ve inançları gibi destanları da birdi. İranlılar milâttan önce 1400'lerde, genellikle ortak vatanları olduğu kabul edilen Orta Asya'dan güneye doğru göç etmeye başladıklarında Soğd, Merv, Herat, Kâbil ve diğer bölgeleri hâkimiyetleri altına almak için buralardaki insanlarla çarpışmak zorunda kaldılar ve bu savaşlar ilerideki İran destanlarına devlerle yapılan savaşlar şeklinde yansdı. Daha sonraları, gerek kendi yayılmaları gerekse yerleştikleri bölgelere vuku bulan düşman saldırıları sırasında çoğunluğunu Türkler'in meydana getirdiği komşu kabilelere karşı verdikleri savaşlar yine çeşitli destanların teşekkül etmesine sebep oldu. İran'a göç eden gruplar eski destanlarını da beraberlerinde ge-